

УДК 781

ОПЕРНА ТВОРЧІСТЬ ВІТАЛІЯ КИРЕЙКА В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІОНУЮЧИХ СИСТЕМ

*Шестеренко І. В. кандидат мистецтвознавства, доцент, професор
Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського*

Дослідження творчої спадщини видатних митців України є актуальним питанням сьогодення. Такою постаттю в музичному мистецтві є композитор Віталій Дмитрович Кирейко (1926 – 2016): його творчість становить важливий етап на шляху розвитку української музики другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Головна ознака, що відрізняє його композиторський стиль – це національні риси змісту музики. Передаючи музичними образами динаміку самого життя, В. Кирейко використовував усталені жанри й форми, наповнюючи їх свіжим змістом та яскравою індивідуальністю.

Вражає надзвичайна плодотворність митця: у списку його творів, що налічує 299 опусів, є п'ять опер, чотири балети, десять симфоній, симфонічні поеми, фантазії, шість струнних квартетів, концерти для скрипки, віолончелі та Подвійний концерт для скрипки й віолончелі з оркестром, два фортепіанні тріо, квартет та квінтет, “Симфонічні варіації”, Поема й Фантазія для фортепіано з оркестром; величезна фортепіанна спадщина, серед якої тринадцять фортепіанних сонат, цикли варіацій і п'єс; твори для скрипки, віолончелі, альту, всіх оркестрових і народних інструментів, а також дві кантати, ораторія та понад сто романсів і хорових творів.

Дане дослідження присвячено розкриттю оперної творчості митця в контексті відкритих еволюційних систем. Розглядаючи інтелектуальний та музично-філософський світогляд Віталія Кирейка, виявимо особливості кожної з п'яти опер, в яких він намагався передати історичне минуле й реальність оточуючого світу.

Протягом творчого шляху композитором було створено п'ять опер різних жанрів: драма-феєрія “Лісова пісня”, романтична драма “У неділю рано”, гротесково-сатирична феєрія “Марко в пеклі”, камерна комічна опера “Вернісаж на ярмарку” й опера-драма “Бояриня”.

Усі лібрето музично-сценічних творів митця написані на сюжети українських письменників-класиків, розкривають психологічні переживання, соціально-політичні й історичні події минулого українського народу.

Першою значною подією в житті В. Кирейка став вихід у світ його першої опери за драмою-феєрією Лесі Українки “Лісова пісня” ор. 18 (1957 р.). Опера принесла автору заслужену славу одного з найкращих композиторів України, стала знаковим твором, що виводив українську музику кінця 1950-х років на світовий рівень, заперечуючи думку деяких учених про неї, як таку, що пливе у “фарватері” російської культури. Цей високохудожній твір був гідним свого літературного прообразу – драми Лесі Українки (1911 р.) – одного з шедеврів української класичної драматургії, який, завдяки своїй самобутності й високому художньо-філософському узагальненню, підняття соціально-філософських проблем, зміг піднятися на загальноєвропейський рівень.

Написавши власноруч лібрето, композитор слідував за поетичним текстом Лесі Українки. При тому музика не просто ілюструвала сценічні події, а й розкривала музичними засобами сюжет і внутрішні почуття героїв, даючи всім яскраві характеристики-лейттеми. Віра в торжество світлих ідеалів, так само, як і яскраво виражений національний характер музики, стали найбільш типовими рисами творчості В. Кирейка. Майстерне перетворення побутових пісенних і танцювальних жанрів допомогло композиторові розкрити образне багатство твору, внести свіжий струмінь в утвердженні думок і настроїв, підняти патріотичні устремління українців. Композитор

зміг розкрити в музиці поетичні образи народних легенд, переказів, пісень і живі людські характери, реальні картини природи й побуту селян Полісся.

Визначними у творчості В. Кирейка стали наступні дві опери – “У неділю рано” (ор. 35, 1965 р.) і “Марко в пеклі” (ор. 36, 1966 р.)

На першу з них композитора надихнула трагічна повість О. Кобилянської “У неділю рано зілля копала”, написана за мотивами української народної пісні-балади “Ой не ходи, Грицю”, сюжетно збагаченої письменницею. Лібрето до опери написав М. Зоценко. Разом з В. Кирейком вони дещо скоротили текст повісті О. Кобилянської (цього вимагали закони сценічної драматургії), але залишили сюжетний розвиток, жанрові картини побуту, характеристики всіх дійових осіб а також обидві сюжетні лінії першоджерела. Показуючи безмежний світ відчуттів героїв, В. Кирейко концентрував дію на внутрішніх проблемах, майстерно розкрив драматичні сторінки життя карпатських гуцулів, їхні почуття, що зітнулися із суворими звичаями та традиціями.

Отже, опера “У неділю рано” стала ще одним високохудожнім твором, який увійшов у сучасну музично-театральну скарбницю. В. Кирейко зумів проникнути в ідейну суть твору О. Кобилянської, втілити в музиці психологічну глибину образів, жанрово-фольклорний колорит, романтичний тон оповіді.

Третю оперу В. Д. Кирейка, “Марко в пеклі” (ор. 37), було створено в 1966 р. за сатиричною п’єсою І. Кочерги. Вона показала поворот у творчості митця в гротесково-сатиричний бік. Захопившись гумором і алегорією драматурга, композитор написав власне лібрето опери, дещо змінивши поетичний текст п’єси І. Кочерги, написаної в 1928 р., показавши бачення першоджерела із сучасних йому позицій, підкресливши актуальність п’єси, в якій героїко-революційна реальність поєдналася зі світом фантастики, де в сатирично-гротескній формі змальовано негативні явища життя суспільства, моралі та інших вад. В опері “Марко в пеклі” висміяно ідеали минулого, що заважали загальнолюдському прогресові. В. Кирейко показав своє бачення і ставлення до відображених подій, використовуючи жанр гротесково-сатиричної комедії, поєднуючи риси фантастичної та ліричної опер.

Отже, сатирично-фантастична опера “Марко в пеклі” відрізнялася від усіх інших творів В. Кирейка своєю оновленою музичною мовою, жанрово-драматургічними і сценічними особливостями, свіжістю гармонічних і оркестрових барв, оригінальними засобами хорової виразності (хор – дійова особа опери, учасник дії), яскравими портретно-образними замальовками дійових осіб, професійним відтворенням сатиричного сюжету п’єси І. Кочерги.

У 1985 р. В. Кирейко створив нову оперу «Вернісаж на ярмарку» за мотивами гумористичної повісті Г. Квітки-Основ’яненка “Салдацький патреш”. Її було з успіхом поставлено в 1985 р. Оперною студією Київської консерваторії ім. П.І.Чайковського (режисер-постановник – народний артист СРСР Д. М. Гнатюк).

Камерна комічна опера В. Кирейка “Вернісаж на ярмарку” мала великий успіх не тільки завдяки цікавому змісту, професійному лібрето, а й завдяки щирій, безпосередній музиці, що теж спиралася на український фольклор (як ліричні, так і жанрово-побутові, танцювальні зразки).

Звернення до творчості Г. Квітки-Основ’яненка було невинновипадковим: адже він був одним з перших письменників, хто почав писати українською мовою, яку царат намагався заборонити й замінити російською. Поява в 1843 р. першої книжки його “Малоросійських повістей” ознаменувала собою справді новий крок у розвитку української літератури. Письменникові вдалося передати характерний для нашого народу гумористично-сатиричний елемент, його гострий, дотепний сміх. Такі ж самі характерні риси повісті перенесли в оперу й композитор та лібретисти Едуард Яворський та Надія Некрасова.

Лібретисти вирішили змінити назву опери, зробили із зовсім невеличкого літературного першоджерела лібрето для камерної опери, значно розширивши зміст, ввели нові

персонажі та сюжетні лінії, яких не було в повісті. З позицій драматурга-реаліста розроблено музичні характеристики дійових осіб, увесь розвиток дії. Завдяки “переключенню” сцен, розкриваючи внутрішні пружини дії та вчинки героїв опери, даючи в музиці їх оцінку, композитор бере участь у режисерській розробці спектаклю.

В опері немає загострених соціальних конфліктів, складних ситуацій. Усіх персонажів наділено музичними жанровими характеристиками, що зображують їх певні якості, висміюють недоліки.

Опера Віталія Кирейка “Вернісаж на ярмарку” захоплює світлим оптимістичним характером віддзеркалення минулого, національним колоритом, незловимим гумором, професійною майстерністю написання як сольних номерів, так і ансамблевих та хорових сцен, утвердженням гуманістичної ідеї перемоги добрих сил.

Найвизначнішим твором В. Кирейка останньої доби стала опера-драма “Бояриня” ор. 226 (2003 р.). В. Кирейка надихнула на її написання драматична поема Лесі Українки “Бояриня”, створена в 1910 р. в єгипетському місті Хельвані, де поетеса проходила лікування. У цьому творі вона звернулася до історичного минулого в історії України – часів “великої руйни”, коли в кінці XVII ст. Україну бажали підкорити інші держави: Росія, Польща та Туреччина. За радянських часів поема була заборонена. Лише після здобуття Україною незалежності твір отримав нове життя, не втративши при тому своєї актуальності.

Композитор зміг відчувати і втілити в музиці улюблену тематику Лесі Українки – проблему жіноцтва, неможливості пристосування розумної жінки-особистості до життя у рабстві й покорі, показавши, як на тлі трагічно-суперечливої епохи розгортається і драма людська.

Лібрето В. Туркевича актуалізувало вдумливе ставлення до літературного першоджерела. Для протиставлення вільного козацького життя жорстоким російським традиціям В. Туркевич ввів «передмову» до автентичного тексту Лесі Українки, змалювавши події, що відбувалися на майдані гетьманської столиці.

В. Кирейко, засновуючись на першоджерелі історично-драматичної поеми Лесі Українки, створив талановиту оперу-драму, високо ідейну, актуальну в наш час, глибоко фольклористичну (насичену інтонаціями українського мелосу, але без фольклорних цитат), яка вражає своїм тонким психологізмом, правдивістю, вмінням розкрити музичними засобами внутрішній світ і характери героїв, а також філософсько-узагальнюючий підтекст літературного твору поетеси.

Отже, розглянувши оперну творчість Віталія Дмитровича Кирейка з точки зору відкритих еволюційних систем, зазначимо, що протягом усього життя В. Д. Кирейко прагнув утілити у творчості те, що його хвилювало й захоплювало. Протестуючи проти усіх несправедливостей життя, він щиро вірив у перемогу добра, чистоти, надії та любові.

Відчуваючи весь драматизм сучасної йому епохи, композитор залишався митцем романтичного світобачення. Його світогляд визначав не тільки особисту лінію творчої поведінки, а й високі духовні та морально-естетичні принципи, закладені в творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загайкевич М. П. Опера Віталія Кирейка «У неділю рано зілля копала»// Культура і життя. 1966. 14 серпня.
2. Шестеренко І. В. Творчість Віталія Кирейка в курсі історії української музики : Навчально-методичний посібник. Київ, 2008. 428 с.